

Вахабов А.В.

и.ф.д., профессор

Ҳажигакиев Ш.Х. катта ўқитувчи,
Ўзбекистон Миллий университети

РИВОЖЛАНАЁТГАН МАМЛАКАТЛАРНИНГ ЖАҲОН САВДО ТАШКИЛОТИГА КИРИШИ: ТАЖРИБАСИ, ЎТИШ БОСҚИЧЛАРИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ

Халқаро савдони умумий норма ва қоидалар орқали тартибга солишга бўлган объектив эҳтиёж - XX асрнинг 30-йилларида миллий ҳукуматларнинг протекционистик фаолияти кучайиши туфайли халқаро савдо имкониятлари кескин қисқара бошлаган вақтларда сезила бошланган эди. Уша даврда халқаро савдонинг асосини икки томонлама савдо келишувлари ташкил қилган. Ушбу келишувларнинг камчилиги, улар икки томон ўртасидаги товарлар савдосининг қисқа рўйхатини қамраб олишдан иборат. Икки томонлама савдо шартномасини имзолаш натижалари эса кутилмаган натижаларга олиб келиши мумкин эди. Жумладан, ушбу шартномалардан, ўзлари учун ҳеч қандай имтиёз кўзламаган учинчи мамлакат ишлаб чиқарувчилари - сезиларли даражада манфаат кўрар эдилар.

Иккинчи жаҳон урушидан сўнг савдо стратегиясининг глобал мувофиқлаштиришни таъминлашга йўналтирилган халқаро савдо ташкилотларини яратиш учун ҳаракатлар бошланди. Ушбу ҳаракатдан биринчи навбатда халқаро савдодаги улуши 40% атрофида бўлган АҚШ манфаатдор бўлиб, ташқи савдодаги нормал ҳолатларнинг бузилишидан аввалом бор улар жиддий зарар кўрар эди.

Халқаро савдо ташкилотини яратиш бўйича мунозаралар АҚШ ва урушдан кейинги Европа мамлакатлари ўртасидаги кескин тортишувлар шароитида бўлиб ўтди. Бу тортишувлар, хусусан, иштирокчи давлатлар эга бўлган овозлар улуши билан ҳам боғлиқ эди. "Бир мамлакат – бир овоз" тамойилини ёқловчи европача ёндашувга тескари равишда АҚШ кўпроқ овозга эга бўлиш ғоясини кўтариб чиқди. Аме-

рикаликлар овозлар сони мамлакатнинг халқаро савдодаги улушига пропорционал тарзда олиниши лозим, деб ҳисоблаб, ўз фикрларини ҳимоя қилиб, сақлаб қола олмадилар.

Халқаро савдо ташкилотини ташкил этиш тўғрисидаги шартноманинг тариф масалаларига бағишланган қисми бўйича махсус мунозаралар Женевада бўлиб ўтди. Натижада 1948 йил 30 июнда тариф ва савдо масалалари бўйича вақтинчалик шартнома – ГАТТ (General of Trade and Tariff) 23 мамлакат томонидан имзоланди. Шу сабабли 1948 йил 30 июнь ГАТТ ташкил топган кун деб эълон қилинди.

ГАТТ доирасида ташкил этилган халқаро савдо конференциялари "раундлар" деб номланган ва уларнинг биринчи бешта-сида музокаралар асосан божхона божларини пасайтиришга бағишланган. ГАТТнинг навбатдаги раундларида божхо-

на божларини пасайтириш билан биргаликда бошқа масалалар ҳам ўрганилган. Масалан, 1964–1967 йиллардаги Кеннеди раундида демпингга қарши чоралар муҳокама қилинган бўлса, 1973–1979 йилларда 102 та мамлакат иштирокида бўлиб ўтган Токио раунди эса нотариф тўсиқлар билан курашишга бағишланган. Ушбу ўтказилган раунд натижасида 9 та саноат маҳсулотларининг жаҳон бозоридаги божхона божлари 1/3 қисмга, жумладан, саноат маҳсулотларидан ундириладиган божхона божининг ўртача ставкаси 4,7% гача пасайди. Токио раунди жараёнида қатор муҳим масалалар ҳал этилмади. Жумладан, қишлоқ хўжалик маҳсулотлари савдоси, ташқи савдодаги ҳимоя чоралари бўйича келишувлар ушбу масалалар қаторига киради. Аксарият ҳолларда қабул қилинган кодексларни етакчи тараққий этган мамлакатлар имзолашди. Юқоридаги сабабларга кўра ҳал қилинмаган масалалар Уругвай раундига қолдирилди.

ГАТТ доирасида бўлиб ўтган саккизинчи Уругвай раунди давомийлиги ва иштирокчилари сони жиҳатидан аввалги раундлардан катта бўлди. Уругвай раунди 1986–1994 йилларда бўлиб ўтди ва унда 123 та мамлакат қатнашди. Уругвай раундида халқаро хизматлар савдоси, интеллектуал мулк савдоси ҳуқуқига амал қилиш, савдодаги низоларни ҳал этиш қоидалари, аъзо мамлакатлар ташқи савдо сиёсати тўғрисида ахборот бериш, қишлоқ хўжалик маҳсулотлари савдоси каби масалалар муҳокама қилинди.

ГАТТда кўплаб қарорлар қабул қилиниши устун даражада АҚШ, ЕИ, Канада ва Япониядан иборат “кварро¹ гуруҳи”нинг ўзаро келишиб олишига боғлиқ эди. 1993 йилда кварро гуруҳи қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг савдоси бўйича ягона қарорга келганини эълон қилди. Ушбу сабабга кўра Уругвай раунди 1994 йил 15 апрелда Марокашда ўз ниҳоясига етди.

Уругвай раундида эришилган муҳим ютуқлардан бири – ЖСТни тузиш тўғрисидаги келишувнинг қабул қилиниши бўлди. ЖСТ 1995 йил 1 январдан мустақил халқаро ташкилот сифатида ўз фаолиятини

бошлади. 2011 йил декабрига келиб ЖСТ аъзолари сони 157 та бўлиб, 26 та давлат кузатувчи мақомига эга. Аъзо бўлган мамлакатлар ҳиссасига Жаҳон савдо айланмасининг 97% и тўғри келди ва 14,85 триллион долларга тенг бўлди².

Халқаро савдонинг ҳамма иштирокчилари учун ягона қоидалар ва жорий қилинган янги меъёрларни назарда тутувчи савдо ташкилотининг ташкил қилиниши халқаро савдо тўсиқларини бартараф этишда муҳим аҳамият касб этди.

ЖСТ қуйидаги функцияларни бажаради:

□ келувларни жорий этиш ва назорат қилиш;

□ ўзаро музокараларни олиб бориш учун форумларни ташкил қилиш;

□ низоларни ҳал қилиш;

□ турли мамлакатларнинг савдо сиёсатини амалга ошириш тўғрисида ахборот бериш;

□ глобал иқтисодий сиёсатни ишлаб чиқишда мамлакатлар фаолиятини мувофиқлаштириш учун шарт-шароитлар яратиш;

□ ривожланаётган мамлакатларга техник ёрдам бериш.

Халқаро савдони эркинлаштириш ва адолатлилигини таъминлаш ЖСТнинг асосий вазифаларидан ҳисобланади.

ЖСТ ўз фаолиятини қуйидаги тамойиллар асосида олиб боради:

□ мумкин қадар қулайлик бериш режими – аъзо мамлакатларнинг ҳар бири бошқа аъзоларга нисбатан савдо шериклари сифатида тенг шароитларни қўллади. Агар бирор-бир мамлакат ўзга савдо шеригига имконият берса, у ҳолда ҳудди шундай режим ЖСТнинг бошқа аъзо мамлакатларига ҳам қўлланилиши шарт;

□ камситишсиз савдо – мамлакат савдо шериклари, хорижий товарлар ва хизматлар савдоси соҳасида шахслар ўртасида дискриминация ўтказмаслиги керак;

□ савдо тўсиқларини бартараф этиш – музокаралар ўтказиш орқали мавжуд савдо тўсиқларини аста-секин бартараф этиш;

□ башорат этилиши мумкин савдо – хорижий инвесторлар, компания

1 Кварро - квадрат (инглизча - Quarter ёки французча - Quatreux)

2 www.wto.org

ва ҳукуматлар савдо тўсиқлари асосиз жорий этилмаслигига ишонч ҳосил қилишлари шарт ва бозорни эркинлаштириш мажбуриятлари ЖСТга «боғланади»;

□ рақобатбардошликни такомиллаштириш – ЖСТ қоидалари экспортни субсидиялаш ва демпинг каби халқаро савдодаги «адолатсиз» фаолиятларга тўсқинлик қилади;

□ ривожланаётган мамлакатлар учун етарли даражада қулай шарт-шароитлар яратиш – ривожланаётган мамлакатларга ўтиш даври ва махсус режимларни тақдим этиш кўзда тутилади.

ЖСТ ўз фаолиятини юритишнинг дастлабки йилларида қуйидаги йўналишлар бўйича ишлар олиб борди.

Биринчидан, ЖСТда янги музокаралар раундига тайёргарлик кўриш бошланди. ЖСТ савдо вазирларининг биринчи конференцияси 1996 йилда Сингапурда бўлиб ўтди ва унда 4 та янги ишчи гуруҳлари ташкил этилди. Ушбу музокаралар “Сингапур саволлари” деб номланган савдо ва инвестициялаш, савдо ва рақобат сиёсати, давлат харажатлари таъсири ва савдо жараёнини соддалаштириш каби масалаларни ҳал этишга бағишланди.

Иккинчидан, ЖСТнинг ГАТТ томонидан фарқланувчи янги қабул қилинган қоидаларнинг амалиётда қўлланилишини баҳолаш лозим эди.

Учинчидан, ЖСТнинг халқаро иқтисодий ташкилот сифатида жаҳон хўжалиги томонидан тан олинishi муҳим аҳамият касб этган эди.

ЖСТга аъзо бўлиш жараёни узоқ ва мураккаб жараён бўлиб тўрт босқичдан иборат.

Биринчи босқичда ЖСТга қўшилишни хоҳловчи давлатларнинг ҳукумат бошлиқлари ЖСТда кузатувчилик ҳуқуқини берувчи ариза беради. Бунда ҳукумат ЖСТга юборувчи ўз меморандумида мамлакатнинг савдо ва иқтисодий сиёсатини тўлиқ қамраб олган жиҳатларни тақдим этади. Бу меморандум қўшилиш тўғрисидаги сўровларни тўлиқ ўрганиш учун асос бўлади. Шундан сўнг ЖСТга ариза берувчи давлатлар бўйича ишчи гуруҳ тузилади.

Иккинчи босқичда ишчи гуруҳ йиғилишларида ариза берган ҳукумат то-

вар ва хизматлар савдосига нисбатан ўз ҳуқуқ ва мажбуриятларини аниқлаб олиш мақсадида қизиқувчи аъзо мамлакатлар ҳукуматлари билан икки ва кўп томонлама музокаралар олиб боради. Музокаралар натижасида ЖСТга кираётган давлат товарлар ва хизматлар савдоси бўйича бажариши лозим бўлган ва ўзгартирилмайдиган аниқ тарифлар беради.

Учинчи босқичда ариза берувчи давлатнинг савдо режимини ўрганиш ва бозорга киришга имкон берувчи музокаралар тузиш билан ишчи гуруҳ асосий қўшилиш шартларини ишлаб чиқади. Ушбу шартлар “Аъзолик тўғрисидаги Протокол” ва аъзо бўлаётган мамлакат имзо қўйиши лозим бўлган рўйхатда акс эттирилади. Йиғилиш натижасига кўра ЖСТга кираётган давлат тўғрисида қарор тайёрланади ва бу ҳужжатлар Бош кенгаш ёки Вазирлар конференциясида тасдиқлаш учун тақдим этилади.

Тўртинчи босқич қарор қабул қилиш босқичи ҳисобланиб, ҳисобот, протокол ва мажбуриятлар рўйхати ЖСТ Бош Кенгаши ёки Вазирлар конференциясига тақдим этилади. Қўшилиш тўғрисидаги қарор ЖСТ аъзоларининг 2/3 қисми овоз берган тақдирдагина имзоланган ҳисобланади. ЖСТга аъзо бўлган давлат Уругвай раунди қамраб олган битимларни қабул қилиши ва амалга оширишига мажбур бўлади.

Ўтиш иқтисодиёти мамлакатларининг ЖСТга аъзо бўлиш тажрибасини ўрганиш Ўзбекистоннинг жаҳон иқтисодиётига интеграциялашувида муҳим илмий-амалий аҳамият касб этади.

Шу нуқтаи назардан ЖСТга аъзо давлатлар тажрибасини кўриб чиқиш ва ўрганиш, қатор муаммоларни бартараф қилиш, назарий ва амалий масалаларни ҳал қилишга ёрдам бериши мумкин.

Хитой 15 йиллик музокаралардан сўнг 2001 йилнинг 11 декабрида ЖСТга аъзо бўлди. Хитой иқтисодиётининг очиқлиги қатор ривожланаётган мамлакатлар иқтисодиётига қисқа муддатли истиқболда салбий таъсир этиши, узоқ муддатли истиқболда эса, бу ҳолат нафақат Хитой, балки унинг ташқи савдо ҳамкорлари учун ижобий оқибатларга олиб келиши башорат қилинмоқда.

Хитой ва ГАТТ/ЖСТ ўртасидаги келишув жараёнларини қуйидаги уч босқичга ажратиш мумкин: 1) 1986–1989 йиллар; 2) 1990–1995 йиллар; 3) 1995–2001 йиллар.

Хитой 1994 йилгача ГАТТга кириш мақсадида олдида қўйилган қуйидаги шартларнинг барчасини бажарди: ташқи савдони директив режалаштиришни камайтириш, лицензияга эга ва квоталанган товарлар сонини қисқартириш, тўғри экспорт субсидияларини бекор қилиш, ягона солиқ тизими, миллий валюта сузиб юрвучи бошқарув курсини жорий қилиш ва бошқалар.

1995 йилдан кейин Хитойнинг ЖСТ билан музокаралари, биринчидан, АҚШ ва Хитой ўртасидаги муносабатларнинг ёмонлашуви, иккинчидан, 1995 йилда ГАТТнинг ЖСТга ўзгартирилиши оқибатида мураккаблашиб борди.

Келишувларнинг охириги босқичида Хитой олдида қуйидаги асосий масалалар қўйилди: экспорт-импорт режаларни ҳисобга олган ҳолда директив режалаштириш тизимини бекор қилиш; нарх белгилашни бозор тамойиллари асосида амалга ошириш (бу саволларни ўрганиш демпингга қарши тадқиқотлар жараёнлари билан боғлиқ); ташқи савдо режими, лицензиялаш ва квоталаш тизими, давлат харидлари бозорининг очиқлиги; экспортни субсидиялашни йўқ қилиш, давлат корхоналарини молиявий қўллаб-қувватлаш ва қишлоқ хўжалигини протекционистик ҳимоя қилишдан воз кечиш.

ЖСТга киришда Хитой кўпчилик ҳолларда ривожланаётган мамлакат мақомини олиш ва ўзи учун қуйидаги ваколатларни таъминлашга муваффақ бўлди:

□ ташқи савдони босқичма-босқич эркинлаштириш, импорт божларини камайтириш, ЖСТ қоидаларига мувофиқ келувчи миллий қонунчиликни шакллантириш учун ўртача 3–5 йилга тенг ўтиш даври ҳуқуқига эга бўлиш;

□ ривожланаётган мамлакат сифатида қишлоқ хўжалигини маҳсулотлар нархининг 8,5% миқдоридан субсидиялаш;¹

□ экспортга йўналтирилмаган ички ишлаб чиқаришни субсидиялаш ҳуқуқи (ЖСТ билан келишувга мувофиқ);

□ маҳсулотларнинг асосий турларига давлат томонидан нарх белгилаш ва тартибга солиш ҳуқуқини ҳисобга олган ҳолда давлат савдо тизимини сақлаш ҳуқуқи;

□ хориж капитали учун хизматлар соҳасини очишда чекловларни сақлаш ҳуқуқи.

ЖСТ олдида Хитой томонидан қабул қилинган умумий мажбуриятлар қуйидагилардан иборат:

□ бозор иқтисодиёти мамлакатлари халқаро қоидаларига мувофиқ келувчи миллий қонунчиликни тартибга солиш;

□ экспорт ва ички бозорга мўлжалланган товарлар савдоси режимидаги фарқларни бартараф қилиш;

□ иқтисодий сиёсатнинг очиқлигини таъминлаш;

□ ҳамма компанияларга уч йил давомида мустақил ташқи савдо фаолияти олиб бориш ҳуқуқини бериш;

□ ўтиш даврида ташқи савдони тартибга солиш нотариф чораларидан воз кечиш;

□ қишлоқ хўжалиги экспортёрларини ҳисобга олган ҳолда экспортга субсидияларни беришни йўқ қилиш.

Хитойда муҳим стратегик товарларни сотиш ва сотиб олиш, бирламчи товар ва хизматларга нарх белгилашда давлат монополияси сақланиб қолинди. Шубҳасиз, давлат қўлида ташқи иқтисодий сиёсатнинг амалий дастакларини сақлаб қолиниши савдо шерикларига босим ўтказиш ҳамда ички бозор ҳимояси ва Хитой экспортёрларининг ҳуқуқлари бузилганда унга жавобан чораларни қўллашни енгиллаштириб беради.

Хитойнинг ЖСТ олдидаги мажбуриятларини қатор йўналишлар бўйича кўриб чиқиш мумкин. Жумладан, Хитой қишлоқ хўжалик соҳасида тарифларни оширмаслик ва уларнинг ўртача даражасини 31,5% дан 17,4% гача тушириш мажбуриятини олган. Хитой яқин йиллар ичида экспорт субсидияларини бекор қилиб, импортнинг кўплаб моддалари бўйича тариф квоталарини оширади. Тариф ставкалари квоталар доирасида минимал даражада (1–3%), квоталардан ташқарида стратегик

1 Потапов М. Вступление КНР в ВТО: условия присоединения и последствия для китайской экономики // Внешнеэкономическая модель развития стран Восточной Азии. - М.: Международные отношения, 2004. С. 88.

маҳсулотлар (асосан донли маҳсулотлар) бўйича 80% дан 65% гача пасайтирилади.

Саноат маҳсулотлари бўйича эса Хитой миқдорий чекловларни босқичма-босқич бекор қилиш, уларнинг тариф ставкаларини 2005 йилдан 24,6% дан 9,4% гача пасайтириш ва инфор­мацион технологиялар тўғрисидаги келишувни ратификация қилиш мажбуриятини олган. Информацион технологиялар тўғрисидаги келишувнинг ратификация қилиниши телекоммуникацион асбоб-ускуналар, ярим ўтказгичлар, компьютер ва компьютер асбоб-ускуналари ҳамда ахборот технологиялари тармоғининг бошқа маҳсулотлари бўйича барча тарифларнинг бекор қилинишига олиб келади.

Мажбуриятлар борасидаги энг истиқболли соҳа рақобат учун ёпиқ ҳисобланган хизматлар соҳасидир. Лицензиялаш, капиталда қатнашиш, географик жойлашув бизнесни ташкил этиш ва ташқи иқтисодий алоқалар билан операцияларни амалга ошириш кабиларга қўйилган тўсиқлар босқичма-босқич бекор қилинади ёки нисбатан юмшатилади. Хитой телекоммуникация, молия хизматлари, тақсимот ва шунга ўхшаш тармоқларни хорижий хизмат кўрсатувчилар учун очиш мажбуриятини олди.

Хитой ўз бозорларини очиш билан бирга савдо ва инвестиция режимини эркинлаштириш мажбуриятини ҳам олмоқда. Хитой мамлакат миқёсида ягона савдо сиёсатини юритиш ва фақат эълон қилиб бўлинган қонунлар, меъёрий чоратadbирлар бўйича санкцияларни таъминлашни, барча тақиқланган суб­сидияларни (давлат корхоналарига ажратил­диган суб­сидиялар билан биргаликда) бекор қилиш, ташқи савдо билан шуғулланиш ҳуқуқини эркинлаштириш ва давлат савдо компанияларига ҳам ўз операцияларини тижорат асосида амалга ошириш каби мажбуриятларни олган.

Хитой учун бозорларга кириб боришдаги қийинчиликлар қуйидаги учта дискриминацион ҳолатлар ва хатарлар билан боғлиқдир:

Биринчидан, 12 йил давомида аниқ турдаги товарлар бўйича қўлланиладиган вақтинчалик ҳимоя механизми доирасида

Хитойнинг савдо ҳамкорлари бу мамлакатдан кириб келаётган импортга нисбатан “бозорлар фаолиятини ишдан чиқариш ёки ишдан чиқаришга хавф туғдириши” мумкин деган сабабга кўра чекловлар жорий этишлари мумкин. ЖСТнинг одатдаги стандарт қоидалари бўйича импортга нисбатан чекловлар фақат “жиддий зиён етказиш ёки етказиш хавфи” вужудга келган ҳолдагина қўлланилиши лозим. Бундан ташқари, биронта мамлакат ҳимоя механизмини қўлласа, қолган мамлакатлар ҳам зиён етказиш хавфини исботламасдан бу механизмни қўллаши мумкин.

Иккинчидан, 2005 йилнинг 1 январидан Хитойдан импорт қилинаётган тўқимачилик ва кийим-кечакларга нисбатан барча квоталар бекор қилиниши лозим бўлсада, махсус ҳимоя механизми 2008 йилнинг охирига қадар амал қилди. Мазкур механизм импортер мамлакатларга Хитойдан кириб келаётган импортни бу импорт ички бозорга зиён етказиш хавфини туғдирган ҳолларда чеклаш имконини берди.

Учинчидан, Хитой экспортлари демпинг баҳоларидан фойдаланганликда айбланишлари мумкин. Импортер мамлакатлар ўхшаш товарлар бўйича учинчи мамлакатлар баҳоларидан хитой фирмалари демпинг баҳоларини қўллаган ёки қўлланмаганликларини аниқлаш мақсадида фойдаланишлари мумкин.

Хитой юқорида қайд этиб ўтилган ютуқларга эришиши учун иқтисодиётда қўшимча таркибий ўзгаришларни амалга ошириши лозим. Тадқиқотлар кўрсатишича, хитойнинг меҳнат сиғимкорлиги юқори тармоқларида (тўқимачилик ва кийим-кечак саноати) ишлаб чиқариш ҳажми ортиб боради, юқори протекционистик тўсиқлар билан ҳимоя қилинадиган тармоқларда (автомобиль ва нефть-кимё саноати) эса қисқариб боради. Шунингдек, қишлоқ хўжалигида ҳам ишлаб чиқариш ҳажми ер сиғимкорлиги юқори донли экинлар ҳисобига қисқариши кутилмоқда. Молиявий хизматлар кўрсатувчи самарасиз давлат сектори ички бозорга хорижий

1-жадвал

Хитойнинг ЖСТга аъзо бўлиши билан боғлиқ иқтисодий самаралар¹

Тадқиқот	Хитой учун кутилаётган иқтисодий самара	Глобал самара
Уолмсли ва Хертель (2000 й.) ²	Фаровонликнинг ўсиши: 23,7–25,6 миллиард долл. ЯИМнинг қўшимча ўсиши: 8,7–10,8%	Фаровонликнинг ўсиши: 35,7–38,2 миллиард долл.
Ван (1997 й.) ³	Фаровонликнинг ўсиши: 12,4–30,3 миллиард долл.	Фаровонликнинг ўсиши: 25,3–56,7 миллиард долл.
Чжай ва Ли (2002 й.)	Фаровонликнинг ўсиши: ЯИМнинг 1,2% и миқдорида ЯИМнинг қўшимча ўсиши: 1,5%	
Уолмсли ва 6. (2001 й.) ^{3,4}	Фаровонликнинг ўсиши: 3,9–10,5 миллиард долл.	Фаровонликнинг ўсиши: 20,5–25,7 миллиард долл.
Янчочивина ва Мартин (2001 й.)	Фаровонликнинг ўсиши: 28,6 миллиард долл. ЯИМнинг қўшимча ўсиши: 2,2%	Фаровонликнинг ўсиши: 56,1 миллиард долл. ЯИМнинг қўшимча ўсиши: 0,2%

фирмаларнинг кириб келиши муносабати билан кучли рақобатга учрайди.

Иқтисодиётнинг янада эркинлаштирилиши оқибатида иқтисодиёт миқёсида рақобат кучаяди, меҳнат унумдорлигининг ўсиш суръатлари жадаллашади.

Кўплаб тадқиқотларнинг кўрсатишича, саноат жиҳатдан тараққий этган мамлакатлар Хитойнинг ЖСТга аъзо эканлигидан манфаатдор бўлишлари мумкин. Қатор саноат жиҳатдан тараққий этган мамлакатлар, жумладан, АҚШ ва Австралия Хитойнинг қишлоқ хўжалик маҳсулотлари бозорларига кириш имкониятига эга бўлишди. Мазкур мамлакатларнинг капитал ва технологик сиғимкорлиги юқори бўлган товарларининг Хитой қайта ишлаш саноатига экспорти ҳам ортиб бормоқда.

Хитой ва жаҳон иқтисодиёти учун ЖСТга аъзо бўлиш оқибатлари қандай бўлди? ЖСТга аъзо бўлгандан кейинги йиллар давомида иқтисодий ўсишнинг жадал суръатлари (йилига 8–10%) натижаси-

да Хитой ЯИМ миқёси бўйича (жорий валюта курси ҳисобида) Буюк Британия, Германия ва Японияни ортда қолдириб дунёда 2-ўринга чиқди. 2001 йилда мамлакат ташқи савдо айланмаси ЖСТга аъзоликни қўлга киритган вақтда 509,6 млрд долларни⁵ ташкил қилгани ҳолда, бу кўрсаткич 2010 йилда 2 триллион 973 миллиард долларга тенг бўлди ва 2009 йилга нисбатан 34,7% га ўсди⁶. ЖСТ маълумотларига кўра 2010 йил Хитойнинг жаҳон савдосидаги улуши тахминан 10,4% ни ташкил этди ва ташқи савдо айланмаси миқдори бўйича АҚШдан кейинги иккинчи мамлакатга айланди.

ЖСТга кириш оқибатида Хитой экспортининг энг рақобатбардош товарлари – тўқимачилик, кийим-кечак, ўйинчоқлар, электроника, керамика ва пластмасса буюмлари, кимё ва фармацевтика саноати маҳсулотларининг жаҳон бозорига кириб боришига кенг йўл очиб берилди. Бундан ташқари, ЖСТга аъзолик Хитой меҳнат ресурслари экспортини янада рағбатлантирди⁷.

1 Энрю Берг и Энн Кригер. Что будет означать вступление в члены ВТО для Китая и его торговых партнеров? // Финансы и развитие, №3, выпуск 39, 2002. С. 10.

2 Натижалар товарлар савдосини эркинлаштиришнинг ўрта ёки узоқ муддатли самараларига тегишли.

3 Тайваннинг ЖСТга аъзо бўлишлик самарасини ҳам ўз ичига олади

4 Қуйи кўрсаткичлар божлардан озод қилиниш ва божларни қайтаришни ҳисобга олган ҳолда ҳисобланган.

5 <http://www.china.org.cn/russian/31516.htm>

6 http://www.russian.xinhuanet.com/russian/2009-01/15/content_800925.htm

7 Давоми кейинги сонда.

Адабиётлар рўйхати:

1. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. – Т.: “Ўзбекистон”, 2009. 11-б.
2. Каримов И.А. Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. – Т.: “Ўзбекистон”, 2010. 64-б.
3. Потапов М. Вступление КНР в ВТО: условия присоединения и последствия для китайской экономики// Внешнеэкономическая модель развития стран Восточной Азии. -М.: Международные отношения, 2004. С. 88.
4. Энрю Берг и Энн Кригер. Что будет означать вступление в члены ВТО для Китая и его торговых партнеров? //Финансы и развитие, №3, выпуск 39, 2002. С. 10.
5. Бутрин Д., Нетреба П., Сапожков О. Обязательства длительного срока хранения. //Коммерсантъ, №238, 20.12.2011. С. 6.
6. Овчинников Р., Полякова Ю. Вступление в ВТО должно снизить ценқ. // Известия, 19.12.2011.
7. www.wto.org
8. <http://www.china.org.cn/russian/31516.htm>
9. http://www.russian.xinhuanet.com/russian/2009-01/15/content_800925.htm